
Izazovi odgoja u današnje doba

Snježana Šušnjara¹
Lejla Kafedžić²

Sažetak

Čini se da je danas obitelj na svojevrsnom raskrižju. Sve što je vrijedilo i što se nasljeđivalo putem kulture, tradicije i međusobne suradnje, sad se pokušava pokazati nedostatnim pa i suvišnim. Zapravo bi trebalo zastati i proučiti jesu li doista raniji načini odgajanja neprimjenjivi i štetni kao i jesu li današnji pristupi učinkoviti. Šarenilo u shvaćanju odgoja i obrazovanja osobito zaposlenih roditelja i nedostatak vremena pokazuje nejasnu sliku poimanja roditeljstva. Izgledno je da bi promjena paradigme odgoja pomogla primjeni obrnutog procesa odnosa djece i odraslih, u kojemu bi drugačiji pristup i načini s kojima bi se svi odgojni činitelji identificirali i uspješno ih primjenjivali mogli odgovarati svima. Nisu to nikakva spektakularna otkrića ali jesu životna i itekako uporabljiva. Jednostavnim načinom pristupa odgojnim vrijednostima bili bi zadovoljni i roditelji i nastavnici i djeca. Važno je istaknuti da odgajati znači međusobno se poštivati, imati povjerenja i ljubavi u svakodnevnim odnosima jednih s drugima bez obzira na dob, a posebice je to primjetno u obiteljskom životu. Kako Jesper Juul ističe «ravnodostojni» odnosi su ključ uspješne komunikacije i obiteljske sreće. Ne treba praviti bauk od odgoja nego sve čimbenike odgojnog procesa valja uvažavati i slušati. Uz obiteljsko okruženje za odgoj djeteta su važni i drugi utjecaji koji zajedničkim prožimanjem i vrijednostima koje razvijaju kod generacija za koje su odgovorni i za koje žele promjene doprinose stvaralaštvu pojedinca i cjelokupne zajednice. Ovim radom nastoji se kritički osvrnuti na postojeće trendove koji predstavljaju izazov u današnje doba.

Ključne riječi: poštivajući odnosi, promjena, roditelji, tradicija, vrijednosti

Uvod

Povijest nas uči da tradicija unapređuje ljude, čini ih boljima i jedne drugima zanimljivima u njihovoj različitosti. Također spoznajemo da su postavljeni moralni standardi svrhoviti, da čovjek kojega se cijeni i poštuje kao ljudsko biće pridonosi svijetu na način njemu svojstven. Danas se međutim događaju različite stvari i odnosi kojima se nastoji omalovažiti ljudsko biće. Sve što je pridonosilo boljitku društva i činilo temelje vrijednosti pokušava se umanjiti

¹ Snježana Šušnjara, redovita profesorica na Odsjeku za pedagogiju Sveučilišta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

² Lejla Kafedžić redovita profesorica na Odsjeku za pedagogiju Sveučilišta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

pa čak i diskreditirati. Walter Lippman, filozof i novinar je još 1940. godine istaknuo da „... lišeni svoje kulturne tradicije, novoobrazovani ljudi na Zapadu više ne posjeduju oblik i suštinu svojega uma, duha i ideja, pretpostavke, logičku podlogu, logiku, metodu, vrijednosti nakupljene mudrosti, koji su duh zapadne civilizacije“ (prema Gatto, 2010: 136). Obiteljski odgoj, pedagogija i međusobni odnosi unutar zajednice bili su potkovani moralnim načelima koja se danas sve više gube. Nepostojanje normi i vrijednosti koje bi bile zajedničke i djeci i roditeljima stvaraju privid osobne slobode ali istodobno nema orijentacijskih i polaznišnih točaka prema kojima bi se uključeni mogli ravnati pri donošenju egzistencijalnih odluka. Individualna sloboda nikad nije bila bliža i upravo zato valja raditi na bogaćenju odgovornosti svakog pojedinca kroz obnavljanje društvenih normi i vrijednosti (Juul, 2019). Stoga smo se u ovom radu osvrnule na obitelj kao okosnicu društva i vrijednosti koje ona prenosi i nastoji očuvati. Osim obitelji, neizostavan čimbenik odgoja jest škola, kojoj se sve više upućuje kritika da je previše obrazovna, a sve manje odgojna. Međutim, sve dok se odgoj i obrazovanje ne promatraju kao odvojeni entiteti, škola ostaje istovremeno i odgojna i obrazovna ustanova.

Temelji odgojnog djelovanja nekad i danas

U svom djelu *Misli o odgoju* John Locke (prema Zaninović, 1988) ističe disciplinu duha kroz formiranje karaktera kako bi čovjek znao sobom vladati. Također iznosi potrebu svladavanja požude i pohlepe te podređivanja života i djelovanja razumu kako bi pojedinac mogao (p)ostati samostalan i slobodan u duhu ali u skladu s normama i načelima tadašnjeg društva. Primjena discipline je važna u odgojnom djelovanju i po Lockeu se uspostavlja različitim načelima, ovisno o dobu pojedinca. U ranom djetinjstvu su roditelji bezuvjetan autoritet ali i uzor koje dijete slijedi. Pri tom se pridaje i velik značaj pohvali i ukoru koji onda utječu na osjećanje stida i časti. Putem poučavanja kao jedne od najvažnijih odgojnih metoda koju treba primjenjivati od rane mladosti, postižu se dobre navike koje su ujedno i temelj moralnog odgoja. Locke ističe da djeca vole da se s njima postupa kao s odraslima, te da će rado surađivati ukoliko je pristup odraslih prilagođen njihovim sposobnostima i sklonostima. Locke smatra da svi ljudi nisu jednaki niti imaju jednake sklonosti. Otuda njegov zahtjev da se sa svakim djetetom treba postupati na njemu primjeren način. On smatra da djecu treba naviknuti na rad i da je lijenost nepoželjna osobina koju treba iskorijeniti (Žlebnić, 1983).

Kao i Locke, i Rousseau smatra da je zadatak odgoja: stvoriti što povoljnije uvjete za razvoj djeteta, za stjecanje mnogobrojnih iskustava. Odgojni cilj po Rousseau jest odgojiti slobodnog čovjeka. U prirodnom poretku kad su svi ljudi

jednaki, poziv ljudi svih profesija jest da budu ljudi, da slijede postavljene norme i vrijednosti kako bi društvo opstalo i razvijalo se (Žlebnić, 1983). „Priroda djeteta se razlikuje od prirode odraslog čovjeka,” ističe Rousseau i to treba poštivati, jer dijete nije odrasli čovjek u malom i ono ima svoj specifični tjelesni i duhovni razvoj (prema Žlebnić, 1983: 73). Odrasli često gube iz vida ovu činjenicu te očekuju razumijevanje i poslušnost djeteta i u stvarima o kojima s njima nisu niti zajednički razgovarali a kamoli praktično pokazali. „Djeca surađuju, ona žele surađivati. Djecu uopće ne zanima moć. Djeca žele/trebaju kontakt, poštovanje, povjerenje, ljubav!“, ističe Juul i otkriva da djeca znaju što žele ali ne znaju što trebaju. Zato su roditelji tu da im pomognu i upute, ukažu na vrijednosti koje će ih obogatiti (Juul, 2021: 23-56). Obitelj kao okosnica društva treba ponovno postati jaka zajednica svih njenih članova kako bi im mogla biti potpora i snaga u raznim izazovima vremena u kojemu živimo. Zaštititi djecu koliko je moguće od vanjskih utjecaja koji ih ometaju u razvoju i razviti temeljne ljudske vrijednosti, važna je uloga obitelji. Međutim, roditelji su, pod utjecajem materijalističkog društva, prisiljeni po cijele dane biti na radnim mjestima te nemaju priliku provoditi dovoljno vremena sa svojom djecom. Tako ne stvaraju sigurno obiteljsko okruženje u kojemu bi dijete odrastalo i razvijalo se. Stoga, iz osjećaja krivnje ili straha da ne naškode djetetu, naruše njegovo smpouzdanje ili zakoče kreativnost „izgubili su osjećaj za ulogu djeteta u obitelji“ (Shaw, 2009: 15-16). Ne postavljaju granice, ne dopuštaju da dijete osjeti ikakvu neugodnost, niti da samo riješi neku poteškoću te tako zanemaruju duhovni i moralni razvoj djeteta. Tako dijete ne razvija osnovne vrijednosti kao što su: empatija, čast, trud, dužnost, zalaganje, odgovornost prema drugima i samome sebi. Djeca su prepuštena utjecaju medija i novih tehnologija koje ih omamljuju i kočuju u razvoju pismenosti, izražavanja, stvaralaštva ali i društvenom razvoju. Dijete treba sigurnost, red, ljubav, poštivanje, kvalitetno provedeno vrijeme za poticaj stvaralaštva i razvoj mašte (Shaw, 2009). „Djeca su vrlo bistra i brzo uče pravila. Problem je u tome što ih mi učimo pogrešnim pravilima“ (Shaw, 2009: 25).

Vrijednosti su čest predmet istraživanja različitih nauka, ali i važna kategorija u objašnjavanju mnogih društvenih pojava i procesa (Ilišin, 2011). Može se reći da vrijednosti usmjeravaju ljudski život, kao i čovjekovo cjelokupno djelovanje u društvu, te predstavljaju temeljna polazišta svake društvene zajednice (Hoblaj, 2007; Jukić, 2013). Vrijednosti predstavljaju skup općih uvjerenja, mišljenja i stavova o tome što je ispravno, dobro i poželjno. S obzirom da se vrijednosti usvajaju tokom života, jasno je da okolina ima znatan utjecaj na vrijednosti koje će dijete razviti kod sebe. Tu su ključna dva faktora: obitelj i odgojno-obrazovne ustanove, ali i svi drugi faktori koji su uključeni u ekosisteme. Istraživači su pokazali interes za proučavanje pitanja vrijednosti u obitelji, posebno njihov međugeneracijski prijenos i sličnost u vrijednosnim prioritetima roditelja i djece. Autorice Bolčević Novak i Mrnjauš (2020) ističu da većina dosadašnjih

istraživanja pokazuje kako se među vrijednosnim prioritetima starije generacije (roditelji) najviše rangiraju vrijednosti dobrohotnosti, univerzalizma i konformizma, a kod pripadnika mlađe generacije (djece) ističu vrijednosti nezavisnosti i dobrohotnosti. Osim toga, autorice zaključuju, na temelju istraživanja, da postoji značajan zajednički dio koji omogućava da se govori o postojanju međugeneracijskog prijenosa vrijednosti između roditelja i djece. „Rezultati koji ukazuju na eventualne razlike u vrijednosnim prioritetima i vrijednosnim orijentacijama djece i njihovih roditelja (koji se, primjerice, uočavaju na vrijednostima kao što su *razumijevanje*, *znatiženja* i *kreativnost* koje značajnijima procjenjuju djeca te *obiteljska sigurnost*, *čistoća* i *zdravlje* koje značajnijima procjenjuju roditelji), moguće je objasniti u odnosu na životno razdoblje u kojem se svaka od skupina ispitanika nalazi. Primjerice, za razdoblje adolescencije u kojem se nalaze ispitana djeca nije iznenađujuće što njima *znatiželja* predstavlja jednu od osnovnih vrijednosti, dok roditeljima, za razliku od njihove djece, jednu od najvažnijih vrijednosti predstavlja *obiteljska sigurnost* (Bolčević Novak i Mrnjauš 2020). Osim toga, utvrđeno je da spol predstavlja varijablu koja ima istaknutu ulogu u procesu prijenosa vrijednosti u obitelji, pa su tako djevojke sličnije majkama, a mladići očevima (Ferić, 2009). Uglavnom, ključnu ulogu u prijenosu vrijednosti imaju obitelj i odgojno-obrazovne ustanove, koji predstavljaju najvažnije čimbenike u međugeneracijskom prijenosu vrijednosti. Stoga, postojeća *kriza vrijednosti*, koja je prema mišljenjima mnogih autora rezultat različitih promjena unutar suvremenog društva, sve više stavlja obitelj i odgojno-obrazovne ustanove pred brojne izazove kao primarnih prenositelja vrijednosti (Bolčević Novak i Mrnjauš 2020).

Izazovi odgoja danas

Danas smo svjedoci gubljenja vrijednosti na kojima je dosadašnji svijet počivao. Ako se ovakav trend nastavi, običan čovjek će ostati stajati nezaštićen na vjetrometini različitih utjecaja kojima nije naučen oduprijeti se. Covey (2005) ističe da je ranije bilo lako djecu upućivati odgojnim vrijednostima i poučavati ih kad su i država i zakonodavstvo ali i cjelokupna društvena zajednica stajali iza obitelji i radili na njenu boljitku. Postojala je kolektivna podrška uže i šire zajednice. Danas to više nije tako. Usljed nepostojanja ugovora kojima bi se definirao moral i dogovora oko zajedničkih vrijednosti, kao i nedostatka univerzalnih normi za ravnanje, roditelji su stalno u situaciji samostalnog donošenja odluka važnih za odgoj djece (Juul, 2019). Kulturni mentalitet koji nas sve polako zahvaća filozof Charles Taylor je ovako opisao: „Svatko ima pravo razviti vlastiti oblik življenja, na temelju vlastitog osjećaja o tomu što je uistinu važno ili vrijedno. Ljudi su pozvani da budu vjerni sami sebi te da

traže vlastito samoispunjenje. U čemu se ono sastoji, svatko mora u konačnici odrediti za sebe. Nitko drugi ne može niti bi trebao pokušati propisati njegov sadržaj (Taylor, 2009: 19-20). Stoga se čovjek treba okrenuti iskonskim vrijednostima, radeći na ljudskom dostojanstvu i podizanju humanosti. Kroz suradnju s drugima i uzajamno pomaganje te rad na zajedničkom dobru svih, moguće je ostvariti povratak u zadane norme i pravila ljudskog ponašanja. Totalitarizam našega doba koji pod krinkom jednakosti i sigurnosti zatire građanske slobode, ne donosi ništa dobrog, naprotiv. „Um tehnološkoga čovjeka ne može odoljeti njegovim željama jer ga je njegova kultura naučila da ih ne propituje. Tehnološki čovjek počinje vjerovati da granice onoga što on smije učiniti prirodi primarno određuje njegova sposobnost da je podvrgne svojoj volji“ (Dreher, 2019: 279). Današnji roditelji smatraju da djetetu trebaju stvoriti atmosferu odrastanja bez ikakvih prepreka i zabrana a sve u svrhu njegova izražavanja vlastite ličnosti. Usljed takvog roditeljskog nastojanja pretjeranog zaštićivanja djece od svake krivnje ili razočaranja dolazi do pojave „narcističke ličnosti“, koja ne poznaje značenje riječi ‘ne’ (Shaw, 2009: 23). Zaboravlja se da se duševni razvoj čovjeka odvija prema određenim zakonima koji se ne mogu tek tako zanemariti. „U te zakone spada i to da su djeci potrebni podstrek i primjer odraslih kako bi se u okviru određenog reda mogle ostvariti njihove urođene sposobnosti“ (Meves, 1992: 45). Odrasli su potrebni djetetu kao uzori, kao oni koji postavljaju zahtjeve i izazove, koji određuju mjere i granice, pomažući mu u njegovu razvoju. „Smrt neke kulture počinje kada njezine normativne institucije ne uspijevaju iskomunicirati ideale na načine koji su čovjeku trajno iznutra uvjerljivi“ (Rieff, 2006: 12).

Pored obitelji kao okosnice društva i stvaranja kvalitetne sredine za razvoj pojedinca, tu je i škola koja kroz odgoj i obrazovanje čini ono što je stoljećima činila, ali ovaj put se javljaju nešto drugačiji pristupi. Kroz obrazovanje i školstvo se također često manipulira polaznicima i zaposlenima, što opet nije ništa novo, jer kako Juul ističe, škole i nisu tu za djecu „... nikad nisu ni bile. Škole su obveza, one služe društvu i predstavljaju prisilno pedagoško događanje koje traje desetak godina“ (Juul, 2020: 42). Tako je primjetno da usprkos obimnosti sadržaja, školovanje zapravo osiromašuje pojedinca, stvarajući izvjesni dojam uspješnosti tamo gdje uspjeha zapravo i nema. Stalno prisutan natjecateljski duh odnosi zadovoljstvo pobjede stvarajući osjećaj destruktivnosti i poraza kod onih koji, npr. nisu osvojili prva mjesta. Škole se nastoji birokratizirati, opteretiti roditelje silnim zadaćama te povećati broj sati i obveza kako bi djeca što dulje ostajala pod utjecajem različitih programa kojih cilj nije uvijek najjasniji. Tako se provodi *školanje*, kako Glaser (2004: 212) navodi a ne obrazovanje, usađuje se akademsko znanje bez osobite mogućnosti razvoja vlastite kreativnosti učenika i buđenja njihova istraživačkog duha. Dok je god škola sredstvo isporuke, svaki će pothvat izazivati nepoštovanje (Gatto, 2010).

Mladi sve više pokazuju nezadovoljstvo školom koja ne obraća pažnju na njihove interese. Stoga i oni najbolji rade s malim zanimanjem dovoljnim za prolaznost (Glasser, 2004). Gatto (2010) ukazuje i na političku narav školovanja koja omogućava skupinama koje imaju političku moć uplitanje u školske programe i njihove izmjene. Škola, ali i obitelj, se pri tom nalaze u rascjepu između pedagogije i stvarnosti koja njome manipulira. „Kakvo god se obrazovanje u školi događalo, događa se unatoč školi, ne radi nje,“ ističe Gatto i dodaje „Učenje nije svrha škole, pobjeđivanje jest; pozornost nikada nije usmjerena na kvalitetu misli i izvedbe, nego na nešto potpuno drukčije; na dostizanje kruga pobjednika“ (Gatto, 2010: 134). Pojedinaac može proći proces školovanja, ali to ne znači da je doista i obrazovan, a o odgoju da i ne govorimo. Slikar Paul Gauguin je ovako pojasnio svoje viđenje pukog pristupa teorijskom znanju u školi: „Do drugog sam dana iscrpio svoje zalihe. Što učiniti? Zamišljao sam da ću novcem moći naći sve što je potrebno. Bio sam u zabludi. Izvan granica grada... čovjek mora znati kako se popeti na visoko drveće, kako otići u brda da bi se vratio natovaren teškim plijenom. Čovjek mora znati kako uloviti ribu i kako roniti da bi školjke odvojio od podloge... Čovjek mora znati kako, mora biti sposoban činiti razne stvari“ (prema Gatto, 2010 :135). Škole sve više skraćuju slobodno vrijeme mladih, utječući tako i na obiteljski odgoj a namećući sluganske navike u procesu odrastanja mladih. U obitelji i školi se danas često koristi riječ NEMOJ i proširuje se na mnoga područja potrebna djetetu da bi odraslo i naučilo živjeti. Tako čujemo *...nemoj se penjati na drveće, nemoj trčati, nemoj se žaliti, nemoj imati vlastite ideje, nemoj preuzimati odgovornost ili praviti izbor...* „Najtrajnija ostavština ponavljanja NEMOJ jest ravnodušnost prema svemu osim prema narkotičkim sredstvima poput nasilja, neotesanosti, okrutnosti, alkohola, pravih droga s kojima se negativizam može izbjeći“ (Gatto, 2010: 138).

Osim toga, trendovi koji se danas promiču putem društvenih mreža među mladima i njihova stalna zaokupljenost novom tehnologijom priječi ih u provođenju žive komunikacije s drugima. „U svom ekstremnom obliku, naša kultura vjerojatno odgaja generaciju otuđene, grabežljive djece, koja su inteligentna ali koja, istodobno, nisu sposobna štovati osjećaje i stavove drugih ljudi“ (Shaw, 2009: 15). Također, djeca i mladi sve više vremena provode gledajući nasilne sadržaje ili igrajući igrice u kojima se ubija protivnika na nemilosrdan način te i sama postaju sklona nasilju, pokazujući manjak empatije i osjećaja za druge. Ovakvo ponašanje stečeno gledanjem nasilnih scena lako se prenosi i na stvarni život. Otupljivanje empatije ili desenzibilizacija jest oblik nesvjesnog učenja, „koje je čak i u pokusima sa životinjama dobro dokumentirano, a kod čovjeka se odnosi kako na misli i osjećaje tako i na načine ponašanja“ (Spitzer, 2018: 192). Otuda nereagirane mladih na vršnjačko nasilje kojega snimaju i dijele na mrežama ili pojave pomno planiranih oružanih napada na svoje vršnjake u školama

s nemjerljivim i teško shvatljivim nasiljem fatalnog ishoda. Kako Spitzer navodi „...aktivno i pasivno konzumiranje fiktivnog nasilja dovodi do mjerljivog otupljivanja spram realnog nasilja. A to opet ima za posljedicu smanjenu spremnost u pružanju pomoći. Medijsko nasilje minira temelje našeg društvenog zajedništva“ (Spitzer, 2018: 193).

Nova tehnologija zavarava mlade dajući im dojam da sve mogu lako i na brzinu postići, osvojiti svijet, postati stručnjaci, dobiti diplomu, ostvariti snove tek jednim klikom na tipkovnici. Ono što ubrzo otkriju jest da ne mogu kritički procijeniti vrijednost različitih podataka i pouzdanost izvora jer nemaju iskustvo učenja, znanje o nekom području, ne znaju logički povezati informacije, posložiti ih, valjano iskoristiti. „Tko još ništa ne zna o nekom stručnom području, neće biti pametniji ni uz pomoć Googlea, dočim onaj tko već zna mnogo, može lako posredstvom Googlea i drugih izvora pronaći i najnoviji, najsitniji i posljednji podatak koji mu je još nedostajao. Postojeće predznanje funkcionira kao filter, koji čovjeku omogućuje da od pedeset ili pet stotina tisuća pogodaka pretraživača isfiltrira najvažnije. Nikakva ‘vozačka dozvola’ za internet i nikakva medijska kompetencija ne mogu nadomjestiti to stručno znanje.“ (Spitzer, 2018: 202).

Pod utjecajem novonastalih trendova i negiranja svega što je činilo korijene ljudske civilizacije, na loš glas se stavljaju ljudi koji poštuju tradiciju, koji vjeruju da ono što je utjecalo na njihov odgoj i njihova gledišta jest dobro i stabilno, da upravo te vrednote saziđuju a ne razgrađuju. Njih se naziva konzervativnima kao da je to nešto negativno i uzdižu se stvari i pojave koje prije desetak godina ne bi bile tema razgovora niti zanimanja, ne bi ih se uopće spominjalo. „Biti konzervativan ne znači plakati za starim, prošlim, nego temeljiti svoj život na onome što je trajno, vječno, u čovjekovu narav usađeno“ (Pervan, 2020: 5). S druge strane ne znači da je sve novo što se nameće kao moderno ujedno i dobro i kvalitetno, što je rezultatom elitizma i razmišljanja da je ono što je najnovije ujedno i najbolje. C. S. Lewis je ovakvo razmišljanje nazvao „kronološkim snobizmom“ (prema Ekman, 2015: 155). „Konzervativan um neće pristati uz pretjerano uzdizanje nikakva čovjeka, nikakve ideje ili društvenog uređenja, nego će se stalno vraćati na pitanja vrijednosti što mu ih prenosi obitelj, Crkva, zajednica i savjest“ (Havel, 2023: 24).

Moda koja se propagira i kojom se na mlade utječe zbunjujuća je i nadasve oskudna. Sve to otkriva siromaštvo duha i trendove koji isticanjem vanjštine nastoje oslabiti volju i vlastiti izbor ali i razvoj kvalitetnog i moralnog pojedinca. Stalno snimanje ‘selfija’ (self – sam svoj, selfish - sebičan) koje mladi u svakoj prilici upražnjavaju, ne obazirući se na okolinu i druge ljude, ostavlja dojam ignoriranja svega što ih okružuje osim njih samih. Poziranja uz neprirodne facijalne ekspresije i preuveličavanje tjelesnih atributa, upozoravaju i zbunjuju. Takve neprirodno namještene slike se, potom, postavljaju na društvene mreže

na koje odmah reagiraju njima slični, dajući im pozitivne ili negativne ocjene, što onda može utjecati na psihičku stabilnost pojedinca. Fizički izgled se glorificira a o moralnom ili estetskom se puno ne razmišlja. Nestaju navike i kvalitete međusobnih odnosa i svakodnevne komunikacije unutar obitelji, škole i šire ili uže zajednice. Mladi su prepušteni nekom vrtlogu svakodnevice, spotiču se o stalno nove trendove, nove oblike ponašanja i odijevanja koji im se opetovano nameću. Slijede tzv. influencere bez ikakva kritičkog odmaka (Šušnjara, 2023). Christa Meves smatra da je jedan od glavnih uzroka neobuzdivih agresija mladenačkog doba, čak i kriminala, suviše popustljiv odgoj u djetinjstvu, tj. odgoj kojim je sve dozvoljeno (Meves, 1992).

Kad autentične vrednote dobiju drugo shvaćanje i funkciju kao npr. rad, koji nema prvotni smisao da čovjeku osigura pristojan život i blagostanje obitelji te postane samo razlogom proizvodnje po svaku cijenu ili kad pravo na sreću podrazumijeva puku potragu za užicima, sloboda se pretvara u samovolju i sebičnost koja nema dobro drugoga na pameti. Tada se gubi i dostojanstvo čovjeka kojega se promatra kao neku vrstu životinje na visokom stupnju tehnološkog razvitka kojoj je cilj zadovoljiti samo svoje potrebe i nagone. Bez obzira na nove trendove, čovjek ne smije biti sveden samo na nagone, jer je sačinjen i od duha i tijela, posjeduje inteligenciju i volju, sposoban je planirati, mijenjati, stvarati, utjecati na svoju okolinu. Tako stvoreno ljudsko biće je originalno i sposobno za mnoge uspjehe, te stoga ne smije robovati znanosti, politici, državi, drugim ljudima (Ferrero, 2017). Ovaj autor također upozorava da djecu trebamo poučavati da su drugi naši bližnji koje ne trebamo pobjeđivati ili ignorirati radi vlastitog probitka, nego su bića s dostojanstvom i slobodom, kao i mi sami. Djeca trebaju odrasle osobe i sigurnost vlastitog doma i obitelji u vrijeme odrastanja. Dijete u obitelji modelira svoje odnose s drugima kao i stavove prema obvezama i odgovornostima. „Ne možemo i ne trebamo djecu braniti od života; trebamo ih privikavati na hrabrost i jačati ih da se suoče sa životom“ (Ferrero, 2017: 123). Mnogi roditelji prezaštićuju svoju djecu, utječući tako na njihove samostalne odluke i izbore, ispunjavajući njihove zadatke i obveze. Stalno se bave njima kako se ‘jadno’ dijete ne bi osjećalo usamljenim, kako Juul ističe (Juul, 2020: 70). Tako dijete gubi priliku stjecanja samopouzdanja i povjerenja u sebe i u druge kao i nemogućnost razumijevanja vlastitih granica i granica drugih (Juul, 2020). Zbog ovakvih odgojnih propusta, djeca odrastaju bez osobite želje da sama razviju kreativnost i originalnost u igri, školi ali i kasnije u životu. Uglavnom preuzimaju radove drugih ne trudeći se spoznati koliko je vremena i napora bilo potrebno za ostvarenje povjerenog zadatka ili projekta. Rado konzumiraju ali rijetko istražuju. Osiromašeni za izazov stvaralaštva ili samostalno otkrivanje, okreću se virtualnom svijetu, koji ih čini nervoznima, depresivnima, pa i anksioznima. Priroda ljudskog bića traži kretanje, djelovanje, stvaranje što njima nije blisko. Jednostavnija

dostupnost informacija ih ne potiče na razmišljanje o vlastitom snalaženju u stvarnom svijetu, jer očekuju da će to netko drugi za njih uraditi. Međutim, u svijetu odraslih ostanu zatečeni i zbunjeni (Šušnjara, 2017). Sloboda, a uz nju i osobna odgovornost, su važne i potrebne. Shaw izražava zabrinutost da djeca ne izgube osjećaj za potrebe drugih ljudi upravo zbog nedostatka valjane komunikacije s njima, pri čemu njihova emocionalna inteligencija ostaje zaglušena. „Politički interesi se vrte oko svega samo ne oko dobrobiti djeteta“ (Shaw, 2009: 82).

Što učiniti?

„Sve ono što činimo mi kao odrasle osobe odgaja: Kako razgovaramo jedni s drugima, kako razgovaramo sa svojom djecom, sa svojim susjedima, s prodavačima, sa svojim roditeljima? Kako se ophodimo s drugim ljudima? Koje interese imamo - glazba, religija, umjetnost, vrtlarjenje, auti, motori? Sve te stvari odgajaju...“ (Juul, 2021:18). Ne trebamo se kruto držati određenih pravila odgoja, autoritarnog ili popustljivog nego se trebamo prilagođavati situaciji i promatrati dijete kao individu sa svim svojim osobnostima i poštivati ga. Ne nametati nepotrebno i suvišno pravila ‘svi to rade’. Djeca žele surađivati ali im roditelji često to ne dopuštaju iskazujući tako svoje nepovjerenje prema njihovim mogućnostima. Juul ističe da su današnji roditelji pioniri u odgajanju, „jer nema više takva konsenzusa, nema stručnjaka ili nekog drugog tko bi rekao: Ovaj je način ispravan!“ (Juul, 2021: 22). Stenson također dodaje „...prema djeci možete biti strogi i doista djelotvorni ako, i samo ako, ona osjete da se vi trudite biti pravednima“ (Stenson, 2016: 86-87). Stenson (2016) još ističe da ako dijete ne nauči uspostaviti ravnotežu između rada i zabave, lako bi se moglo desiti da zapadne u učmalost, dosadu i ogorčenost. Ako ne nauči proizvoditi i pridonositi, bit će nezreli potrošač sklon različitim utjecajima kojima se neće znati othrvati.

Kako su danas mediji konkurencija roditeljima i obitelji, itekako je potrebno uspostaviti pravila njihova korištenja. Kompjutori ili bilo kakvi ekrani ne bi smjeli biti u dječijoj sobi. Poželjno je da sve bude smješteno u prostoriji za zajednički boravak gdje se može pratiti što dijete zanima i čemu je izloženo. U dječjoj sobi je, pak, poželjno stvoriti kutak za čitanje, pisanje zadaća, crtanje ili bavljenje drugim kreativnim aktivnostima. Ako i odrasli i djeca smanje vrijeme provedeno pred ekranima, dobit će puno više slobodnog vremena, čime se otvaraju nove mogućnosti za druženja i kvalitetno provođenja vremena unutar obitelji ali i izvan nje. „Izgleda da kad roditelji zbilja odluče i izbace distrakciju medija iz kuće – buku, bezvezno brbljanje, sate i sate besmislenog buljenja – dobiju više vremena za obitelj te istovremeno postavljaju temelje da bi ih djeca poštovala kao lidere“ (Stenson, 2016: 139). Spitzer (2018: 109) ističe da je učestalo

korištenje digitalnih medija povezano s *manje* sna što onda utječe na zdravlje ali i sam proces učenja.

Mediji mogu biti korisni za izgradnju zajedničkih trenutaka ali ako je njihova uporaba pretjerana, stvari izmiču kontroli. „Kad se prekomjerno koriste, mediji se pretvaraju u konkurentske autoritete koji pomućuju umove i srca djece“ (Stenson, 2016 :139). Zajednički dogovor i suradnja svih u obitelji učinit će da i ovaj problem bude riješen. Razgovor i dogovor čine okosnicu međusobnog poštivanja. Pri tom roditelji trebaju dosljedno pristupati djetetu i donošenju odluka vezano za njega, kroz ‘ravnodostojan odnos’ po Juulu (2021: 19) ili ‘dogovorenim usmjeravanjem’ po Stensonu (2016: 159). Kad su roditelji u svojim odlukama jasni, precizni, dosljedni i jedinstveni, onda djeca uvide da oni zajedno čine autoritet i da nema mjesta manipuliranju ili iskorištavanju roditeljske popustljivosti iz ljubavi. Time su i ona na dobitku jer izrastaju u samopouzdanu ljude koji se neće dati lako zavesti od različitih kušnji, kao što su nasilje, alkoholizam, droga. „Samouvjereni, realistični mladi ljudi običavaju se pametno oženiti te onda i sami odgajaju samouvjerenu djecu“ (Stenson, 2016: 160). Također će se znati oduprijeti navali različitih vršnjačkih utjecaja koji ih mogu odvesti u pogrešnom pravcu (Šušnjara, 2017). „Prilično se često događa da su ljudi u kognitivnom smislu bistri, a u društvenom i emocionalnom smislu hendikepirani“ (Shaw, 2009: 82). Po Stensonu (2016), srž odgovorna roditeljstva jest „doživotno naučiti svoju djecu uobičajenim sposobnostima zdravog rasuđivanja, odgovornosti, odvažnoj upornosti, samosvladavanju i ljubavi“ (Stenson, 2016: 25). Pretjerano povlađivanje ili pretjerani pritisak od strane roditelja mogu djecu potaknuti da čine stvari zbog vanjskog priznanja a ne unutarnjeg zadovoljstva (Alexander i Sandahl Dissing, 2018).

Gatto (2010) poziva da se djecu ohrabri na poduzimanje istraživačkog pohoda kako bi sama iznalazila načine kako pridonijeti dobru zajednice u kojoj žive, da spoznaju kako prihvatiti vlastitu odgovornost, kako biti dobar građanin, aktivni istraživač a ne samo pasivni potrošač. On se zalaže za poduzimanje vlastitog *Camino de Santiago* upravo zbog otuđenosti pojedinca kako bi dobili priliku stvoriti nove odnose i upoznati druge na nov i kvalitetniji način. „Mislim da je jedna od uloga roditelja naučiti djecu *vokabularu* ispravnog življenja. To jest, nije dovoljno djecu samo učiti razlikovati ispravno od lošega; njima su potrebne specifične, konkretne riječi i termini kako bi učvrstili te koncepte u svom shvaćanju i tamo ih održali. Moraju znati imenovati važne ideje. U suprotnom, njihovo će prosuđivanje ostati nejasno i sentimentalno“ (Stenson, 2016: 164).

Zaključak

Kako postići da djeca postanu socijalno odgovorni odrasli, da poštuju sebe i druge? Isticati kroz odgoj pozitivan stav prema ljudskoj prirodi, raditi na odbacivanju ustaljenih stereotipa ili vjerovanju da su bolji od drugih, da pripadaju povlaštenoj zajednici, razvijati osjećaj da pridonose svijetu, ljudima oko sebe, prijateljima, obitelji, suradnicima. Time se razvija i kreativnost, poboljšava aktivnost i produktivnost, te pojačava usmjerenost ideji da svijet postane bolje mjesto za život. Na žalost, nametnuti potrošački mentalitet našeg vremena te materijalizam sve više zasjenjuju odgojne utjecaje i vrijednosti koje dijete dobije u obitelji. Stoga, djeca a kasnije mladi ljudi bivaju neispunjeni, pod stresom, te postaju cinični, ogorčeni pa čak pohlepni i sebični. Ukoliko obitelj ne dopusti ovakva otuđenja i na vrijeme primijeti negativne promjene te učini sve da dijete uključi u druge aktivnosti i u život zajednice, pomoći će mu da razvije povjerenje prema drugima, smanji stres i izbjegne depresiju i nepoželjne psihičke poteškoće (Šušnjara, 2017). Posebice je važno isticati osobnu odgovornost svakog člana obitelji ili zajednice što se može promatrati npr. kroz odnos prema starijima. Socijalna odgovornost zajednice često oslikava nepoželjnu sliku neuspjeha baš zbog odnosa prema ovoj generaciji. Danas ljudi postaju nevidljivi, nezanimljivi i skloniji tapkanju u mraku i izvrtanju vrijednosti. Erikson spominje generativne osobe. To su one osobe koje stvaraju i oblikuju druga ljudska bića ali i glazbu, kulturu, industriju, umjetnost... Generativnost pri tom uključuje i brigu za buduće generacije. „Osobe s većom generativnošću su bolji roditelji, više su društveno i politički aktivni, manje su depresivni, zadovoljniji su i sretniji u životu“ (Rijavec, 2010: 126).

Vrijednosni sustav zasnovan na socijalnoj pravdi, slobodi i jednakosti predmnijeva i razvoj čovječnosti radi kvalitetnog društvenog funkcioniranja. Ako se ne djeluje na stalnom promicanju ovih vrijednosti, dolazi do situacije nerazumijevanja i otupljenosti ljudskih osjećaja kod novih generacija. Ukoliko nemaju potrebne informacije o prošlosti i vrijednostima koje su naslijedene i koje pridonose današnjem boljitku, mlade se lako zavarava lažnim pristupima i informacijama čiji smisao i cilj nisu dobronamjerni. Svjedoci smo čudnovatih događaja, pravih ‘kulturnih ratova’ u „kojima neki neobrazovani mladi ljudi smatraju da imaju pravo s prezirom govoriti o velikanima iz prošlosti koji su nas toliko zadužili – samo zato što su živjeli u neka druga vremena, s drugim civilizacijskim normama i običajima“ (Mirković, 2023: 23). Bez poznavanja prošlosti i tradicije ne možemo realno procijeniti izazove koji su pred nama. Psihijatar Danijel Stern je naglasio: „Ako sadašnji trenutak nije dobro usidren u prošlosti ili budućnosti, nestat će kao beznačajna mrlja“ (prema Juul, 2020: 45).

Dakle, potrebno je vratiti se u prošlost kako bismo razumjeli sadašnjost, jer bez poznavanja povijesti i svega što je utjecalo na današnja zbivanja ne mogu

nove generacije razumjeti život ali ni svoju vlastitu ulogu u kreiranju određenih događanja i nastavljanja ljudske vrste zato što „(...) obrazovanje je ključno za obnovu kulturnog pamćenja. Što smo dublje ukorijenjeni u svoju prošlost, to smo sigurniji naspram bujica postojeće moderne“ (Dreher, 2019: 181). Dakle, mladima je potrebno dopuštati da sami ili uz pomoć odraslih, kroz literaturu i iskustva drugih, otkrivaju prošlost i kritički promatraju sadašnjost i informacije koje im se nude putem društvenih mreža i različitih portala, koje ih guraju u nestvarni svijet ili ometaju rasuđivanje. Potrebno im je dati čvrst oslonac u stvarnosti kako bi se mogli sigurnije kretati, oboružani spoznajama kojima se mogu suprotstaviti eventualnim izazovima. Ukoliko nisu okupirani kvalitetnim aktivnostima u obitelji ili široj zajednici, teško ih je zaustaviti u hodu ovisnosti prema virtualnom svijetu. Razumljivo je da se mladi rado povode za trendovima, da žele biti u skladu sa svojim vršnjacima ali im valja kroz razgovor ukazati na varavost i zamke virtualnih ponuda i ‘prijateljstava’. Tako je moguće utjecati na njihovo kritičko promišljanje i razvijanje vlastite svijesti i spoznaje stvarnosti. Ponekad ih nije lako uvjeriti da sve nije onako kako izgleda i da su njihovi idoli često osamljeni i nesretni mladi ljudi koji, prikupljajući *lajkove* pratitelja na raznim mrežama, žele ostaviti dojam uspješnosti. Dosta se mladih pogubi u ovom svijetu laži i opsjena što pokazuju i svojom vanjštinom, ne primjećujući da stvari koje se odvijaju pred njihovim očima nisu pod njihovom kontrolom. Sve se čini jednostavno i lako dostupno a opet stalno izmiče i traži nove ustupke i žrtve (Šušnjara, 2023). Stoga je potrebno, kroz odgoj i obrazovanje, kroz obiteljske susrete i kvalitetne nastavne sadržaje, utjecati na ove pojave i rješavati izazove odgoja danas na dobrobit svih, a osobito djece i mladih. „Svaki dan bez digitalnih medija za dijete je dobiveno vrijeme“ (Spitzer, 2018: 309).

Literatura:

1. Alexander, J.J. i Sandhal Dissing I. (2018). *Danski odgoj djece*. Zagreb: Egmont.
2. Bolčević Novak, V. i Mrnjajus, K (2020). Međugeneracijske vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti. *Društvene devijacije* 5:143-153.
3. Covey, S. R. (2006). *7 navika uspješnih obitelji*. Zagreb: Mozaik knjiga.
4. Dreher, R. (2019). *Benediktova opcija*. Split: Verbum.
5. Ekman, U i B. (2021). *Veliko otkriće*. Split: Verbum.
6. Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: psihologijski pristup*. Zagreb: Alinea
7. Ferrero, B. (2017). *Vaša djeca imaju samo vas*. Split: Verbum.
8. Gatto, J. T. (2010) *Oružja za masovno poučavanje*. Zagreb: Algoritam.
9. Glasser, W. (2004). *Teorija izbora*. Zagreb: Alinea.
10. Havel, B. (2023). Evandjelje i hrvatstvo, *Svjetlo riječi*. 482: 22-24.
11. Hobljaj, A. (2007). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti u kontekstu vrijednosno-usmjerenoga društva. *Dijete i društvo*. 9 (2): 311-332.

12. Ilišin, V. (2011). Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*. 48 (3): 82-122.
13. Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost*. 11(3): 401-416.
14. Juul, J. (2019). *Empatija*. Split: Harfa.
15. Juul, J. (2020). *Pet temelja obiteljskog života*. Split: Harfa.
16. Juul, J. (2021). *Poštovanje, povjerenje, ljubav*. Split: Harfa.
17. Juul, J. i Jensen, H. (1993). *Od poslušnosti do odgovornosti – Kompetencija u pedagoškim odnosima*. Zagreb: Harfa.
18. Meves, C. (1992). *Manipulirana neumjerenost*. Đakovo: UPT.
19. Mirković, N. (2023). Zašto najednom baš pretilost kao ideal ljepote? Ima u tome nešto lažno i bolesno. <https://www.vecernji.hr/showbiz/zasto-najednom-bas-pretilost-kao-ideal-ljepote-ima-u-tome-nesto-lazno-i-bolesno-1675340>. Posjećeno 20.8.2023.
20. Pervan, T. (2020). Nevidljivi virus u svijetu bez Boga. *Glasnik mira*. 6: 5-7.
21. Rieff, P. (2006). *The triumph of the therapeutic: Uses of faith after Freud*. Wilmington: 40th anniversary ed., ISIBooks.
22. Rijavec, M. (2010). *Tko su dobri ljudi?* Zagreb: IEP, d.d.o.
23. Shaw, R. (2009). *Epidemija popustljivog odgoja*. Zagreb: V.B.Z.
24. Spitzer, M. (2018). *Digitalna demencija*. Zagreb: Ljevak.
25. Stenson, J.B. (2016). *Roditeljski kompas*. Split: Verbum.
26. Šušnjara, S (2023). Manipulacija novog doba. *Svjetlo riječi*. 479: 22-23.
27. Šušnjara, S. (2017). *Pedagoške mrvice*. Sarajevo: Svjetlo riječi.
28. Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
29. Žlebni, L. (1983). *Opšta istorija školstva i pedagoških ideja*. Beograd: Prosveta.

CHALLENGE IN UPBRINGING TODAY

Abstract

Today, the family seems to be at a crossroads of sorts. Everything that was worth and that was inherited through culture, tradition and mutual cooperation, is now trying to prove itself insufficient and even superfluous. In fact, one should pause and study whether earlier methods of education are really inapplicable and harmful, as well as whether today's approaches are effective. The variety in the understanding of upbringing and education, especially of working parents, and the lack of time shows a vague picture of the concept of parenthood. It seems that a change in the paradigm of education would help to apply the reverse process of the relationship between children and adults, in which a different approach and ways in which all educational factors could be identified and applied successfully could suit everyone. These are not spectacular discoveries, but they are vital and very useful. Parents, teachers and children would be satisfied with a simple approach to educational values. It is important to point out that raising means mutual respect, trust and love in everyday relationships with each other, regardless of age, and this is especially noticeable in family life. As Jesper Juul points out, 'equal' relationships are the key to successful communication and family happiness. You should not make a bogey out of education, but all the factors of the educational process should be respected and listened to. In addition to the family environment for raising a child, other influences are also important, which, through common permeation and the values they develop in the generations for which they are responsible and for which they want to change, contribute to the creativity of the individual and the entire community. This work tries to look critically at existing trends that represent a challenge in today's era.

Key words: change, parents, respectful relationships, tradition, values